

Náboženství Todů *

Kamil Zvelebil

Todové jsou především záhadou, téměř po všech stránkách: antropologické, etnické, pokud jde o jejich náboženství, kult a rituál, mytologii – jen po stránce lingvistické záhadou nejsou, protože jako všechna kmenová společenství Modrých hor mluví jihodrávidským jazykem, i když tento nesmírně obtížný jazyk vykazuje velmi specifické rysy.

Pro všechna místní jména hor, řek, usedlostí atd. v Nilgiri mají Todové své todské jméno: tak například hlavní město nilgirskeho distriktu, Ootacamund čili Ooty, se nazývá todsky Pojórm. Řeka Pajkára se jmenuje Kólykín, hora Snowdon je todsky Nótisy; nejvyšší hora Nilgiri, Doddabetta, je todsky Petmás. Stejně specifická jsou todská osobní jména, která nejsou odvozena ani ze sanskrtských jmen hinduistických božstev, ani nevykazují podobnost se jmény ostatních kmenů nebo národů. Mnohé todské ženy mají jména odvozená od názvů rostlin a květů, např. Pinabúf, dosl. Zlatý květ; stejně tak mužové, např. Tafítchwír, což značí „horská guáva vedle potoka“.

Základními vlastnostmi kultury Todů je její uzavřenost, intenzita a propracovanost do nejmenších sociálních, rituálních a verbálních podrobností. Kmenové společenství Todů (v r. 1988 jich bylo 1008) se rozpadá do dvou velkých skupin, a každá tato skupina je organizována v několika patrilineárních, exogamních klanech. Navíc je každá z oněch dvou skupin rozdělena do exogamních matrilineárních klanů, takže každý Toda se musí vystříhat sňatku s dvěma různými příbuznými. Jenomže todská rodina je převážně polyandrická, několik bratří má společnou ženu. Navíc je běžný rozvod a únosy žen. Vedle legitimních manželských sňatků (které mohou končit rozvodem) má každý muž a každá žena pravidelného sexuálního partnera z opačné skupiny. To není vše: existují navíc sexuální vztahy, které jsou takřkajíc náhodné a nepodléhají pravidlům, ale ani na nich nelpí nějaká společenská sankce. Ženy mají tedy sexuální styky se svým manželem nebo manžely (jeho bratry), navíc s milencem z opačné skupiny kmene, ale za jistých okolností také s kněžími a obětníky (např. při pohřbech). Je jasné, že biologickou paternitu není možno určit. V roce 1941 napsal M. B. Emeneau, nejlepší znalec Todů, že jako kmen jsou sexuální temperamentní a podnikaví.

* Přednáška byla proslouvena dne 17. března 2000 na Ústavu filozofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Dalo by se čekat, že todský muž bude jakousi fyzickou a morální ruinou, a todská žena bude ztělesňovat naprostou sexuální nezřízenost. Naprosto tomu tak není. Todské ženy jsou zpravidla pilné, skromné, zdravé, plné životní radosti, jsou dobré manželky a matky, a navíc mají neobyčejně vyspělé umělecké nadání. A pokud jde o muže, těžko lze najít mezi indickým obyvatelstvem urostlejší, silnější, zdravější, a řeknu přímo krásnější muže. Zajímavé je, že S. Saktivel, znalec todského jazyka, tvrdí, že v todštině není výraz pro cizoložství a samotný koncept nevěry je todské kultuře cizí. To neznamená, že neexistuje rivalita mezi muži i ženami pokud jde o partnery. Je to však rivalita takřkajíc zdravá a dravá, bez sociálních a morálních sankcí. Už Rivers píše, že „nemorálnost se nepřičítá smilníkovi, ale spíše muži, který odepře dovolit sexuální styk své ženy jinému muži“.¹

Todská kultura je uzavřená, vysoce specializovaná, aberantní, téměř nepřístupná změnám; ať už jde o náboženství, rituál, mytologii, skládání dlouhých básní a tanec, nebo nádherné výšivky todských žen. Vše je to specificky todské, *jedinečné*.

Náboženství Todů, jak je vyjádřeno kultem, rituálem a mytologií, úzce souvisí s ekonomicko-sociálními strukturami kmene. Todové jsou pastevci a vegetariáni. Chovají nevelká stáda polodivokých, velkých a potenciálně nebezpečných buvolů; jedna část buvolů je posvátná a ritualizovaná, druhá je takřkajíc profánní, sekulární. Todština také rozeznává mezi posvátnou buvolí krávou (*ir*) a neposvátným buvolím býkem (*ēr*). Každá dospělá buvolí kráva má jméno (a to jméno běžné, a jméno posvátné, tzv. *kwasm*), kdežto býci nemají jméno, nejsou jaksi individuální „osobnosti“. První buvoli byli stvoření bohy. Každý rituální a sakrální úkon zahajuje todský kněz posvátnou formulí *kesem pešem tö:kišy thišky*, tj. vzýváním bohyně Tö:kišy, stvořitelky buvolů. Todové žijí na poměrně nevelkém území (asi 15 x 30 km) v nevelkých usedlostech (todsky *mod*, angl. *mund*, odvozeno z badagštiny, viz Ootacamund). Každý *mod* má buvolí stádo, pastviny a většinou také svatyni, která je zároveň mlékárnou. Todský kult je kultem posvátných buvolích krav, a podstata todského rituálu spočívá v tom, přeměnit posvátnou substanci, tj. buvolí mléko, v produkty běžné spotřeby a výměny, tj. podmásli a máslo. Je tudíž todský kněz zároveň mlékařem, který provádá přeměnu posvátného v neposvátné ve svatyni (*ir*). Instituce rituálního specialisty je dočasná. Každý todský muž může být a bývá zvolen rituálním specialistou na několik let. Poznává se podle toho, že on i jeho mladší pomocník na rozdíl od ostatních Todů, oblečených do krásných barevných přehozů, vyšívaných v tradičních barvách bílé, červeně, černě a modře (zvaných *putkhuly*), je oblečen do černého lungí. Po dobu své funkce musí dodržovat celibát – až na určité přesně stanove-

1 William H. Rivers, *The Todas*, London – New York: Macmillan 1906.

né sakrální příležitosti, kdy holduje bohaté sexuální hostině s vybranou todskou ženou. Za jiných příležitostí se todská žena nesmí dotknout; a todská žena se nesmí přiblížit svatyni a posvátným buvolům. Vedle přeměny mléka posvátných buvolích krav v předměty denní spotřeby a výměny provádí todský kněz, *polól*, ještě některé další rituální úkony. Z nich patrně nejdůležitější jsou očistné obřady korou posvátného stromu *Meliosma pungens* (*tír*) a velká oběť buvolího telete při pohřbech.

Vedle rituálů vyplývajících z chovu buvolích krav je nedílnou součástí todského náboženského systému polyteismus, který úzce souvisí s oblastí Modrých hor a s jejich jednotlivými lokalitami do té míry, že pro Tody neexistují jiná sakrální místa než právě Nílgi, a jejich bozi sídlí právě jen v Nílgi, kde je také lokalizovaná todská země mrtvých, Amunór.

Denní rituál ve svatyni-mlékárně zahrnuje tyto úkony: dojení posvátných buvolích krav, vrcení másla, které se srazilo pomocí srážedla (todsky *pep*, DEDR² 3321, srv. tamilsky *peruku sedlé*, sražené mléko) a jeho přeměna v máslo (*pen* 5196) a podmáslí (*mož* 4630) a konečně přetavení čerstvého másla v *ghí* (todsky *niy*), které může být předmětem ekonomické směny.

Obraťme se nyní k todským bohům a mytologii. Dvě velká božstva (*pe-tōw*) jsou pán podsvětí, bůh Ö:n, a bohyně-stvořitelka Tö:kišy. Další důležité mytické osobnosti jsou Koratōw, syn bohyně Tö:kišy, a polobůh Kwatōw, který je také spjat s určitými tvůrčími akty, Kwatōw, muž z kmeny Melgáš, který se stal bohem, a jeho odpůrce Kórhōw.

Zrození Koratōwa se událo takto (verze všech mytických příběhů je podána zjednodušeně): Jednoho dne putovala bohyně Tö:kišy od jedné usedlosti k druhé a vešla do jeskyně, kde porodila syny Ö:sewa a Mósewa. Placenta z tohoto porodu spadla do vody a řeka Kólykín (Pajkára) ji unášela proudem, až se zachytila ve stvolech dvou rostlin nebo keřů. Placenta se vynořila v podobě chlapce – Koratōwa. Žil v řece osm let. Seděl v klíně svého strýce řeky chlapec si hrál se stvoly rostliny *tib* a ohnul je v podobě buvolích rohů. V osmi letech utvořil z hlíny buvolího býka a buvolí krávu, a tak založil první *tí* (svatyni-mlékárnu). Postavil také první chlév a ušil černý kněžský oděv *tuni*. Později vzal z místa nedaleko hory Mukúrti větvě a sdělal z nich vrtidla; připravil si také nádoby na mléko, zvon, jehož se používá ve svatyni, a další rituální předměty. Tak se stal prvním knězem-mlékařem. Později ustanovil za kněze jiného muže, dal mu pomocníka a předal jim svatyni. Sám se usadil v železné jeskyni pod horou Koratōw. V té době nebyl ještě uznán za božstvo (*tōw*) a ostatní bozi ho nepozvali ke svému sněmování. Koratōw vzplál velkým hněvem, ale potlačil jej, protože se začal zabývat jinou činností – totiž zakládáním vče-

2 DEDR = Thomas Burrow – Murray Barnson Emeneau, *A Dravidian Etymological Dictionary*. Oxford: Clarendon Press – New York: Oxford University Press 1984.

línů divokých včel. Nedaleko hory Koratow rostl obrovský strom, na němž usadil 300 těžkých včelínů. Jednoho dne Todové, Irulové a Kurumbové přišli svorně spolu vybírat med. Když vybrali med z téměř všech přetěžkých pláství, prohnuté větve se vymrštily (protože se jim odlehčilo) a zabily všechny Iruly a Kurumby. Jen Todové se vrátili domů. Koratow byl tehdy dosud neženat. Jednoho dne, jak kráčel se svou železnou holí, uviděl kurumbskou ženu, která přišla vybírat med z pláství divokých včel. Koratow ji udeřil svou železnou holí do hlavy, ona otěhotněla, a téhož večera porodila dítě, dceru. Protože dcera byla velice krásná, Koratow se rozhodl oženit se s ní, a matku poslal pryč.

Za nějakou dobu nato se přiblížila ke Koratowovi laň jelena sámbara. Koratow ji chytil a ochočil, a podržel si ji u sebe. Když pak přišli Todové k němu a žádali ho, aby je někde usadil a dal jim buvolí krávu, Koratow je zavedl na místo zvané Kō:rór a tam jim daroval laň, která pak vyrostla v buvolí krávu. Po všech těchto událostech uznali bozi Koratowa za božstvo a přijali ho mezi sebe. Přesto však čas od času se jde posadit do klína svého strýce řeky Pajkary.

Nejčastější mýty a příběhy jsou spjaty s Kwaténem. Zajímavý je příběh, jak Kwatén zahynul – kvůli dlouhým a krásným vlasům dcery bohů Tékoš. Tento příběh je založen na celoindickém motivu, totiž „lásky, která se zrodila z pohledu na vlas neznámé dívky“ (Thompson-Balys); podobný motiv lze nalézt v Nílgeri u Kótů. Kdysi žil Kwatén se svou ženou Ertn v usedlosti Pénis. Jednoho dne se vypravili do bazaru koupit sůl a rýži, i bylo jim překročit řeku Pólpaw nedaleko kurumbské vesnice Póny. Vešli do řeky, a tu se kolem Kwaténovy nohy ovinul dlouhý vlas. Byl to vlas delší než Kwatén sám, ba delší než jeho dlouhý oštěp. Kwatén řekl: „Je-li tento vlas tak dlouhý a krásný, jak asi vypadá žena, která jej ztratila?“ Šel tedy podle řeky a spatřil několik dcer bohů, jak se koupaly. Jakmile božské dívky uviděly Kwaténa a Ertn, popadly svá sári a daly se na útek. Kwatén však chytil jednu z nich, přikryl ji svým pláštěm a pomiloval se s ní. Její jméno bylo Tékoš. Poté ji opustil, a jeho žena Ertn šla do Twary, kdežto Kwatén šel do své vsi Pénisu. Kwatén spal obvykle na jelení kůži, položiv předtím svůj oštěp a svůj prsten vedle sebe. Příštího rána přišla Ertn do Kwaténovy vsi, ale našla pouze prsten a hrst pěny na bílé jelení kůži. Kwatén zmizel. Byla to, zdá se, pomsta bohů. Ertn se oběsila. Do dnešního dne stojí na této straně vesnice Póny dvě hory proti sobě, jedna je Kwatén, druhá Tékoš. Na opačné straně, otočená jinam, stojí hora Ertn.

Kwaténův bratr Tíkwiľethy má také významné místo v todské mytologii. Z počátku totiž buvolové rozuměli lidské řeči a dokonce se s lidmi hádali. Lidé šli k bohům, kteří se sešli na sněmu, a unesli se, že buvolové, stvoření pro potřebu lidí, se musí lidem podřídit. Ale jak: Tehdy Tíkwiľethy (dnes je to jedna z hor) vytrhal buvolům jazyky a nahradil je

zlomky kůry stromů *tír*. I přestali buvolové mluvit a začali bučet. Tak se buvoli stali poddanými lidem. Todové se dodnes modlí k tomuto božstvu a říkají *pin ón döw, pek ón döw*, což lze přeložit asi jako „bůh je záruka, bůh je jistina“.

Patrně dosud nejoblíbenější je mýtus o Kwatöwovi. Má dlouhý úvod a dramatický závěr.

Byl žil muž z klanu Melgáš, který se oženil s ženou z klanu Konoš a odvedl si ji do Melgáše. Když otěhotněla, procházeli se kolem pohřebiště klanu, a jak stáli před pohřebištěm, onen muž spatřil keř *twary*, ulomil z něho několik větévek a podal je své ženě. Ta z nich sloupala kůru a v tom okamžiku dostala porodní bolesti a za chvíli porodila tykev (*kim*). Manželé byli nejen ušaslí, ale styděli se tak, že prohlásili dítě-tykev za mrtvé, muž je přikryl svým pláštěm, a chystali pohřební obřad.

Při pohřebním obřadu Todové zabíjejí buvolí telata (jejichž maso pak částečně pojídají, částečně dávají výměnou kmeni Kótů, kteří nejsou vegetariáni). Rodiče tykve tedy zabili dle zvyku buvola a pak byla mrtvá tykev, stále přikrytá pláštěm, odnesena na žároviště, oheň rozdělán, a tykev do něho vložena. Jakmile shořel plášť a plameny se dotkly tykve, tykev praskla, a jedna velká střepina se v té chvíli proměnila v malého chlapce, který se vznesl do vzduchu a odlétl do místa zvaného Néchás. Tam ho našli rodiče sedět na stromě. Přilákali ho, aby slezl, a on s nimi šel poslušně do Melgáše. Cestou potkali posvátné buvolky, kteří patřili do svatyně *Kás tí*.

Zde je potřeba odbočit a vysvětlit, co je to *kwasm*. *Kwasm* jsou posvátná jména, která udělila bohyně stvořitelka Tö:kišy klanům, posvátným buvolům a svatyním, důležitým horám a posvátným vodstvům v Nílgiri, jakož i některým rituálním předmětům. Tak např. usedlost, jejíž neposvátné, běžně užívané jméno je Kō:rór, má dvojici posvátných *kwasm*, Kínisniš a Pónišchub. Buvoli klanu Nóš mají dvojici posvátných jmen Karošir a Kénóch. Atd. V todských písních (Emeneau jich sebral a publikoval téměř 250 – jde o dlouhé, většinou výpravné, baladické nebo vyprávěcí písně s dlouhými popisy) jsou lidé a buvolí většinou nazýváni posvátnými jmény – *kwasm*.

Jakmile chlapec, zrozený z tykve, spatřil stáda buvolů, dal se do smíchu. „Čemu se směješ?“ ptal se otec. „Protože znám *kwasm* buvolů z tohoto *tí*. A znám taky *kwasm* buvolů z Melgáše, a *kwasm* buvolů z Káše – a *kwasm*...“ atd. atd. Rodiče ušasli: aby dítě znalo všechny *kwasm*y, posvátná jména užívaná jen v modlitbách a písních – to značilo, že je určitě božského původu!

Dorazili do Melgáše a po patnácti dnech byl z chlapce dospělý jinoch, i nazvali ho Kwatöw.

Jednoho dne našel otec Kwatöwa v buvolí ohradě; mladík si hrál se suchým trusem buvolů a byl jím všecek zaprášen. Otec mu vyčinił a jal se

na něho foukat, aby ho zbavil prachu, když vtom se Kwatōw změnil v luňáka a odlétl. Příštího dne se opět objevil v lidské podobě, ale ve vesnici pobýval jen občas, jinak žil v lesích. Po osmi dnech se objevil na místě zvaném Pólkab, kde sněmovali bozi. Kwatōw se posadil na nejvyšší horu nad ně. „Jak může sedět nad námi!“ rozhněvali se bohové a rozhodli se, že ho zabijí. Přišli k němu a vyzvali ho, aby šel s nimi, že mu ukáží jeho příslušné místo (neboť každý z bohů má své vymezené sídlo v Nílgiři). Svrhli ho do hluboké propasti, jenomže Kwatōw se změnil v luňáka, vzletl, a usadil se nad nimi. Bozi ho tedy vzali na horu zvanou Kórthōw, sídlo stejnojmenného božstva, a opět ho svrhli dolů. Kwatōw se opět změnil v obrovského luňáka, vytrhl ze země bambus, vylétl nahoru a udeřil Kórthōwa do hlavy, která praskla a rozpadla se do tří kusů: Jeden z těchto zlomků se proměnil ve skálu jménem Drug, kterou je vidět až z města Coonooru, a druhé dva jsou vrcholky horského pásma, které k Drugu vede.

Kwatōw se znovu usadil na své hoře a bozi pravili: „Zabít ho nemůžeme. Má velkou moc. Zkusme, jakou.,, Uložili mu tedy úkol: dokázal by otočit tok řeky tak, aby tekla nahoru, do vrchu? Kwatōw vzal obrovský balvan (který je možno dosud spatřit nedaleko todské vsi Konóš) a zahradil jím řeku tak, že tekla vzhůru. Leč řeka prosila Kwatōwa, aby ji osvobodil, že tok vody nahoru do vrchu je nepřirozený a působí jí bolest. Kwatōw řeče vyhověl a balvan odstranil.

Bohové se tedy rozhodli vyzkoušet jeho moc ještě jinak. Požádali ho, aby spoutal slunce kamenným řetězem. Kwatōw vzal kamenný řetěz, uvažal jej k slunci a přitáhl slunce dolů k zemi blízko Konóši, kde jej přivázal k vysokému stromu. Pak dal slunci napít, a poté jej vnořil do hluboké tůně zvané Kónér. Tma zahalila oba světy, svět živých i mrtvých. Lidé se bouřili, a bozi konečně uznali Kwatōwa za božstvo (*tōw*) a prosili ho, aby slunce osvobodil. Od té chvíle se přestal nazývat Kwatōw a nazýval se Mělítars, protože byl nade (= měl) všechny bohy, a protože nebyl vázán k jednomu místu jako ostatní božstva, ale mohl jít – jak praví mýtus – do 1600 míst, ba do 1800 míst, kdy a jak se mu zachtělo. Mělítars pak umístil slunce tam, kam patřilo.

Todský svět mrtvých se nazývá Amunór (*A mun nór*) a leží v Nílgiři západním směrem. Večer, když slunce zapadá, odchází do Amunóru, takže v Nílgiři je tma, kdežto v zemi mrtvých je světlo. Vládcem v Amunóru je bůh Ō:n, který se tam ujal vlády po smrti svého syna Pjúfa. Ō:n byl původně vládcem všech Todů a jejich buvolů. Měl tři děti: dva syny, Pjúfa a Tōwfacha, a dceru Tō:kišy. Jeho syn Pjúf se utopil, a Ō:n se odebral do říše mrtvých, kde se stal jejím vládcem, a proto se nazývá tato říše Ō:nór. Jeho dcera Tō:kišy se ujala vlády v zemi živých; proto se svět živých nazývá též Ō:kišór. Pokud jsme naživu, nazýváme se Ō:kišyfar v kontrastu k mrtvým, kteří se nazývají Ō:nbar.

Nicméně žijí lidé v Amunóru, v říši mrtvých, přibližně stejně jako lidé živí, mají své buvoly, své svatyně apod. Avšak jak chodí sem tam, uchodí si nohy tak, že se jim stále zkracují, a když si tak zkrátí nohy až po kolena, pošle je Ō:n zpátky do světa živých, žít jiný, další život.

Mrtví se ubírají do Amunóru přesně vytčenými cestami. Odcházejí do říše mrtvých po druhém pohřbu – Todové mají totiž dvojí pohřeb: při prvním je tělo spáleno, během druhého, velice složitého a obřadného, jsou uloženy ostatky, které zůstaly z pohřbu žehem. Na cestě do světa mrtvých zažívá nebožtík řadu událostí: tak např. dorazí ke skále, která se nazývá Nižmutchas a tam se o ni opře hrudí, čímž ztratí veškeré touhy, vášně a přichylnosti. U další skály, Ponyupychas, je zbaven všech nemocí a strastí, takže dorazí do říše mrtvých zdráv a silen. Poté musí nebožtík přejít po visutém mostě přes tůň zvanou Pufirchín; ti, kdož byli za živa zlí, spadnou do tůně, kde jsou napadeni pijavkami a ožírání červy. Nicméně po nějaké době jsou zachráněni, zatímco ti, kteří byli v životě dobří, se ubírají do Amunóru bez nehody. Pufirchín je tedy jakýsi todský Očistec.

M. B. Emeneau, nejvýznamnější znalec Todů a jejich jazyka a kultury, publikoval ve svém epochálním díle *Toda Grammar and Texts*³ třiapadesát mýtů vedle řady nejrůznějších legend, příběhů, bajek a hádanek.

3 Murray B. Emeneau, *Toda Grammar and Texts*, Philadelphia: American Philosophical Society 1984.